

TALLERS A L'ESCOLANIA DE MONTSERRAT

Hospital de Sant Joan de Déu

Presentació

L'abús sexual infantil, de la mateixa manera que la resta de maltractaments, es constitueix com un fenomen que agredeix, directament, el concepte general de civilització i d'humanitat amb la que qualsevol poble intenta representar-se a si mateix. Malauradament els maltractaments són una realitat, no tant sols en els països menys desenvolupats, sinó també en el nostre entorn social i geogràfic més immediat. Una realitat que ha existit sempre al llarg de la història, i de la qual cada cop se'n coneixen més les conseqüències negatives.

En la societat actual persisteix una organització social i cultural que fomenta el poder en les relacions interpersonals i promou una *sexualitat* de consum, lligada a satisfer les pròpies necessitats i ignorar les de l'altra, essent poc equilibrada, sana i corresponsable. A banda, s'hi afegeixen altres factors que poden afavorir l'exposició d'infants i adolescents a violència sexual: la creixent hipersexualització de la infantesa a través de la moda, de la televisió i de les xarxes socials; materials pornogràfics de molt fàcil accés emmarcats en relacions de domini i submissió; el tabú per part de les persones adultes en relació a la sexualitat, amb prejudicis que dificulten poder-ne parlar obertament, i visualitzar la sexualitat com una part important en la vida de les persones, amb característiques pròpies per a cada estadi evolutiu; i la manca d'una veritable educació afectivosexual des d'edats primerenques.

En aquest context, es fan molt necessàries estratègies de prevenció. El risc zero no existeix i no es pot actuar limitant el desenvolupament integral dels infants i adolescents restringint els seus espais de socialització. Cal, doncs, emfatitzar en la importància de la prevenció per la minimització de riscos. Aquesta prevenció s'ha de fer a diferents nivells: formant i sensibilitzant a professionals amb responsabilitats educatives i famílies; i treballant amb infants i adolescents en el reconeixement d'espais de seguretat i inseguretat, en l'apoderament, en la pràctica d'estratègies d'afrontament i en el foment de la detecció de situacions anòmales, l'auto protecció, la comunicació i la cerca d'ajuda. Aquest treball ha de començar des d'edats primerenques i ha de continuar, de forma adaptada a cada etapa evolutiva, fins a l'adultesa, afavorint el reconeixement dels contactes o interaccions agradables o desagradables, la comunicació d'aquestes sensacions, el poder posar-hi paraules, el dret a dir "No" quan alguna cosa no és volguda i el dret de tot infant i adolescent a ser escoltat.

És en aquesta prevenció en la que plantegem focalitzar els tallers adreçats als infants i adolescents de l'Escolania de Montserrat, així com la formació i sensibilització amb el claustre. I per a fer-ho, ens valdrem d'una eina psicoeducativa, la guia pedagògica de treball estructurada per a la prevenció de l'Abús Sexual Infantil "Sentir que sí, sentir que no", basada en el programa "Feeling Yes, Feeling No"

adaptat des de l'Ajuntament de Barcelona l'any 2018¹. Aquesta guia ha estat dissenyada per a nens i nenes de la població general i té per objecte sensibilitzar les persones adultes en la necessitat de la seva implicació respecte a la prevenció de l'abús sexual infantil i apoderar infants i adolescents perquè tinguin estratègies i recursos per afrontar situacions de risc en relació amb aquest tipus de maltractament. Una guia i material videogràfic acompanyen al programa, amb suggeriments de treball que, en el cas que ens ocupa, s'adaptaran en funció de les característiques de cada grup.

Els beneficis que pot tenir aquesta intervenció psicoeducativa preventiva a nivell grupal són:

- Augment en els coneixements sobre l'abús sexual infantil.
- Major capacitat de detecció i comunicació de situacions negatives a l'entorn proper.
- Increment de les habilitats d'autoprotecció dels infants i adolescents.
- Aprenentatge vivencial de noves habilitats d'afrontament a través del grup.

El primer any, els tallers a l'Escolania s'han organitzat en 5 grups d'entre 7 i 10 infants, per cursos acadèmics:

- Grup d'alumnes de 5è de primària.
- 2 grups d'alumnes de 6è de primària.
- Grup d'alumnes de 1r d'ESO.
- Grup d'alumnes de 2n d'ESO.

Els propers anys, els tallers es realitzaran anualment únicament amb el curs de 6è de primària.

Els tallers consten de 3 sessions amb una durada d'1h 30 min cadascuna, amb freqüència setmanal. En acabar-les, es proposa una xerrada-taller amb el cos docent/claustre.

Objectius generals de l'aplicació del programa a l'Escolania de Montserrat:

- Prevenció primària, orientada a reduir la incidència d'aquest fenomen, és a dir a disminuir el nombre de casos.
- Prevenció secundària, destinada a la detecció precoç dels casos i a la resposta professional i familiar més adequada, de manera que es pugui actuar amb celeritat i reduir així les seqüeles que s'hi puguin generar.

Per a assolir aquests objectius és necessària l'educació específica per a totes els infants i adolescents, que els permeti enfortir-se, desenvolupar comportaments assertius d'afrontament i disposar d'eines i estratègies per a la detecció, actuació i la cerca d'ajuda; així com la sensibilització i formació dels professionals que actuen a l'àmbit de la infància, i la sensibilització, formació i orientació per a les famílies.

¹ Vegi's <https://ajuntament.barcelona.cat/infancia/ca/canal/sentir-que-si-sentir-que-no>

Objectius específics:

Per als infants

- Identificar sensacions agradables i desagradables de la proximitat o el contacte físic íntim amb persones desconegudes.
- Identificar sensacions agradables i desagradables de la proximitat o el contacte físic íntim amb persones de l'entorn relacional proper.
- Posar nom a les sensacions i expressar-les.
- Estimar i respectar el propi cos.
- Reconèixer les diferents formes d'abús sexual, amb i sense contacte físic.
- Distingir entre l'apropament físic afectuós o d'actuació mèdica i l'acostament inapropiat, indecorós, indesitjable.
- Desenvolupar mecanismes d'autoprotecció davant situacions de risc.
- Comprendre que en una situació d'abús l'única responsable és la persona abusadora.
- Saber que no totes les demandes de les persones adultes són acceptables.
- Aprendre a saber dir NO davant les demandes que atempten contra el dret a la intimitat.
- Desenvolupar estratègies per demanar ajuda.
- Aplicar els aprenentatges realitzats en situacions diverses, com ara el xantatge emocional, la pressió psicològica per a realitzar una acció no desitjada o l'acceptació d'exigències adultes que provoquen inseguretat.
- Aprendre a superar els sentiments de vergonya i culpa davant l'abús sexual per poder explicar-lo i demanar ajuda.
- Conèixer els riscos dels entorns virtuals en donar informació personal a persones desconegudes.

Per als adults

- Sensibilitzar persones adultes, famílies i professionals sobre les dimensions i implicacions de l'abús sexual infantil.
- Desmuntar falses creences i tabús al voltant d'aquest fenomen.
- Promoure l'abordatge d'aquesta forma de maltractament d'una manera normalitzada i sistemàtica.
- Facilitar la detecció, derivació i atenció de casos.
- Actuar de manera preventiva en l'àmbit d'infància.
- Tenir una actitud proactiva per fer efectius els drets dels infants.

Continguts del programa:

Per als infants

- Dret al propi cos.
- Relacions interpersonals.

- Educació emocional.
- Educació afectivosexual.
- Abús sexual infantil.
- Drets de la infància.
- Demanda i oferiment d'ajuda.

Per als adults

- Conceptualització de l'abús sexual infantil.
- Dimensions del fenomen.
- Implicacions i conseqüències de l'abús sexual infantil.
- Identificació i detecció.
- Pautes inicials d'actuació davant la sospita o revelació.

Els materials "Sentir que SÍ, sentir que NO", es presenten en format videogràfic i consten de quatre capítols:

- Capítol 1: Sentir que SÍ, sentir que NO.
- Capítol 2: Les tres preguntes de la persona desconeguda.
- Capítol 3: Demanar ajuda.
- Capítol 4: Sensibilització de persones adultes.

Els capítols 1, 2 i 3 són per treballar-los amb els infants de manera participativa, vivencial i interactiva.

Inicialment, es visionaran uns vídeos en què un grup d'infants fan uns tallers i que s'anirà aturant la projecció de manera que tothom hi pugui participar i donar la seva opinió o explicar-hi temes relacionats.

En els capítols, hi ha una gradació en el tipus de continguts que s'hi presenten. Cada capítol configurarà una sessió del programa, estructurant les sessions en una introducció, el visionat del capítol amb les pauses necessàries per al treball, activitats per a la integració dels continguts, i espai de debat i reflexió final.

Capítol 1 – Primera sessió

Es treballen les sensacions agradables i desagradables de la proximitat o el contacte físic íntim amb persones desconegudes i amb persones de l'entorn relacional proper, amb l'objectiu d'apoderar els infants en la identificació de situacions de seguretat i situacions de risc en aquest àmbit per prevenir l'abús sexual infantil. Es tracta d'identificar i posar en paraules les sensacions agradables i les desagradables en relació amb el propi cos, de familiaritzar-se amb l'expressió de sentiments i emocions i trobar les vies per comunicar-les de manera assertiva, amb el benentès que un mateix fet pot produir sensacions agradables inicialment, però que poden esdevenir desagradables en un altre moment. Aquest reconeixement de satisfacció o insatisfacció va també associat a l'estimació del

propi cos, a saber dir NO i a tenir present que qui millor sap què li agrada i què no li agrada és la persona en si.

Activitats que es proposen:

- Preguntes i debat al llarg de la projecció sobre les escenes que es van donant (respecte, intimitat, bon tracte, situacions de confusió, dubtes, mecanismes d'acostament afectuós, de manipulació, pressió i amenaça, importància de la comunicació).
- “La silueta” sensacions i situacions agradables (sentir que sí) i desagradables (sentir que no).
- La Bústia de cartró: “us ha passat alguna vegada que volíeu dir que no però no us vau atrevir a fer-ho?”.
- Role playing.
- Cançó ‘Sentir que sí, sentir que no’.

Capítol 2 – Sessió 2

Es plantegen algunes estratègies per reaccionar davant dels possibles riscos d'intent d'abús per part d'alguna persona desconeguda. Aquests casos són els que generalment es presenten quan es vol alertar sobre els perills de parlar amb persones desconegudes però en general, no s'arriba a abordar la possibilitat de l'abús sexual ni es faciliten els mecanismes per al seu afrontament, cosa que sí que es proposa en aquest capítol i els materials relacionats.

Activitats que es proposen:

- Preguntes i debat al llarg de la projecció sobre les escenes que es van donant.
- Debat: Tipus de maltractament i l'abús sexual infantil.
- Pensar i decidir: diferenciem entre situacions d'afecte i situacions abusives.
- Les 3 preguntes de la persona desconeguda.
- “Role playing” sobre situacions de risc, en petit grup i posterior anàlisi en grup. Amb l'objectiu de potenciar el pensament creatiu en l'elaboració de possibilitats alternatives a una problemàtica presentada i de reforçar la capacitat de resposta davant situacions no desitjades.

Capítol 3 – Sessió 3

La majoria de casos d'abús sexual infantil es donen en l'entorn de confiança dels infants. I aquest és el contingut del capítol 3, que pretén visibilitzar aquesta problemàtica de manera explícita, les seves implicacions i les estratègies per demanar ajuda. S'aprofundeix en l'abordatge de l'abús sexual infantil quan, com en la majoria dels casos que es donen a la realitat, la persona abusadora pertany al cercle de confiança de l'infant, inclosa la seva família.

És interessant destacar la progressió de l'abús, que evoluciona des de situacions acceptables –i fins i tot plaents– a situacions no desitjades i molt difícils d'aturar, precisament perquè es van transformant en un marc de confiança i proximitat sense que hi hagi un canvi radical que previngui del risc i malestar al que al final generalment hi arriba.

Es plantegen també els riscos dels xats per internet, que faciliten el grooming, és a dir, l'engany pederasta en entorns virtuals, en què una persona adulta es fa passar per infant per obtenir informació i imatges compromeses que ajudin a sostenir les seves exigències sota amenaça. Finalment es planteja l'abús per part del progenitor. Malgrat la duresa de la situació, té molt de sentit presentar-la, ja que els estudis revelen que és en el context familiar on molts dels abusos tenen lloc.

En el cas de l'Escolania, es plantejaran també situacions inadequades en relació a relació, conductes o situacions entre menors, sobretot d'edats diferents, convivents a l'Escolania.

Activitats que es proposen:

- Debat i preguntes al llarg de la projecció sobre les escenes que es van donant (demanar ajuda, diverses persones de confiança, entrebancs, insistir fins a troba suport).
- “La mà de la confiança” i posada en comú en grup posant èmfasi en les característiques que promouen que es pugui comptar amb aquestes persones. Es planteja també la situació de, si la persona que causa el problema és de l'entorn proper, quines persones o institucions podrien ajudar (es pot facilitar el telèfon gratuït d'Infància Respon, per si cal obtenir ajuda més enllà del cercle de confiança).
- Role playing.
- Valoració final, amb l'activitat “el cabdell de llana”, per part d'alumnes i docents.
- Qüestionari final: “Què he après?” (extret de la guia pedagògica).

Sessió amb el cos docent/clastre

Finalment, enlloc de la visualització del capítol 4, es realitza una sessió en format ponència-taller, per tal d'apropar al clastre coneixements i pràctiques per a la detecció i abordatge de possibles situacions sorgides a l'escola, els continguts de la qual es poden ampliar cada any, en funció de les necessitats detectades pel cos docent/clastre.

Continguts generals de la sessió:

- Entenent l'abús sexual infantil:
 - Definició i classificació
 - Dinàmica de l'ASI
 - Falses creences, mites i prejudicis
 - Conseqüències i factors moduladors
 - Detecció
 - Indicadors inespecífics
 - Factors de protecció
- Paper del centre educatiu en la prevenció i detecció
- Què fer quan detectem o sospitem d'un cas?
 - Què fer i què evitar
 - Circuit d'actuació

- Reflexions
- Protocols i guies d'actuació

Algunes pautes educatives que proporciona la guia

- És important tenir en compte que cada infant és diferent, els estils comunicatius són diversos, les relacions que s'estableixen entre cada nena o nen i les persones adultes de la seva confiança varien amb l'edat, els rols de cadascú, els contextos socioculturals i la singularitat de cada situació.
- En relació amb l'exercici dels drets dels infants, sempre, en qualsevol actuació que es porti a terme, ha de prevaldre l'interès superior de l'infant i la garantia del seu ple desenvolupament i benestar físic, psicològic i social.
- Per fer efectiu el dret de tota criatura a ser escoltada, s'han de facilitar climes relacionals de confiança i amabilitat que convidin a la participació i l'emissió d'opinions. Si aquest objectiu es manté en el temps, és més probable que, davant d'un problema important, l'infant acudeixi a les persones adultes que li van donar aquest lloc.
- El dret a la intimitat, a l'honor i a la dignitat dels infants han d'estar integrats en les interaccions quotidianes de cada espai relacional, és a dir, familiar, escolar, comunitari, etcètera. A més, és una responsabilitat compartida entre les famílies i els poders públics la seva protecció davant qualsevol forma de violència física, psíquica o sexual.
- És important anomenar totes les parts del cos, especialment les íntimes, pel seu nom, parlar amb naturalitat de la sexualitat i explicar d'acord amb el grau de maduració de cada etapa els temes que despertin la seva curiositat.
- És important establir relacions positives que incloguin un tracte personal respectuós sense cap tipus de coerció ni xantatge. S'ha d'educar en la convicció que el seu cos és seu i que ningú sap millor com se sent quan el toquen.
- A més d'educar a saber dir NO davant situacions no desitjades de pressió, també cal fer veure els avantatges de saber demanar ajuda quan cal. En aquest sentit, és beneficiós que hi hagi diverses persones adultes de confiança a qui l'infant pugui recórrer en cas de voler consultar alguna situació conflictiva o explicar una determinada preocupació.
- Com que difícilment la resposta reactiva davant d'una problemàtica en un moment determinat pot ser totalment satisfactòria, i com que és impossible preveure totes les situacions concretes de risc que se li poden presentar a una criatura, les mesures més

efectives passen per, d'una banda reduir les condicions materials i objectives que possibilitin aquest risc i, de l'altra, contribuir a l'apoderament dels infants perquè puguin reaccionar amb conductes assertives d'autoprotecció. Fer saber a les criatures que, passi el que passi, tindran l'estima incondicional de la seva família i persones adultes responsables i construir espais de confiança perquè no sentin por d'explicar allò que els preocupa, constitueixen estratègies molt eficaces per a la protecció i cura dels infants.

- D'altra banda, la col·laboració entre família i escola és un element imprescindible en el desenvolupament d'accions conjuntes d'educació i de prevenció. No s'ha d'oblidar que l'educació és, fonamentalment, un procés, i per tant són les accions educatives sostingudes i continuades les que tenen un major grau d'incidència en l'infant. Son precisament aquestes accions les que necessiten que famílies i docents, cadascú segons les seves possibilitats i responsabilitats, treballi posant la vista en els objectius prèviament definits.